

need to revise the structure of local taxes and fees, as well as the powers of local governments in the field of their appointment, increase deductions from national taxes and fees to local budgets., and, at the same time, popularization of local borrowing and carrying out mass explanatory work on the organizational aspects of this process and optimizing the use of borrowed funds. These measures will increase the level of concentration of funds in local budgets and, accordingly, balance the processes of decentralization of income and expenditure, turning territorial communities into more independent and autonomous participants in budgetary and economic relations.

Key words: *local budgets, decentralization, monetary resources, budget legislation, local government, revenues, inter-budgetary affairs, taxes, financial support.*

УДК 004.9:631.115.11

DOI 10.31395/2415-8240-2021-99-2-275-290

ІНФОРМАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОСЛІДЖЕНЬ ФІНАНСОВОЇ ПОВЕДІНКИ ДОМОГОСПОДАРСТВ

О. М. ВАРЧЕНКО, доктор економічних наук

І. М. ПАСКА, доктор економічних наук

І. В. АРТІМОНОВА, кандидат економічних наук

О. О. ДРАГАН, кандидат економічних наук

Білоцерківський національний аграрний університет

У статті обґрунтовано необхідність формування відповідного інформаційного забезпечення вивчення фінансової поведінки населення, що зумовлено відсутністю даних офіційних статистики. Аргументовано, що на сьогодні існують труднощі в одержанні точних і достовірних даних, які репрезентують поведінку окремих індивідів та домогосподарств.

Систематизовано складові джерела інформації щодо особливостей формування доходів та витрат селянськими домогосподарствами та розроблено пропозиції щодо їх удосконалення із урахуванням зарубіжної практики. Обґрунтовано, що з метою формування системи інформаційного забезпечення вивчення фінансової поведінки домогосподарств доцільно проводити спеціальне обстеження, яке повинно сформувавши показники наявних ресурсів та грошових витрат і заощаджень.

Ключові слова: *інформаційне забезпечення, фінансова поведінка, домогосподарства, селянські домогосподарства, доходи, витрати.*

Постановка проблеми. Вивчення фінансової поведінки населення є надзвичайно актуальним напрямом економічних досліджень, що пояснюється посиленням соціального розшарування населення за рівнем економічного добробуту, а також необхідністю створення умов до формування ощадно-

інвестиційної поведінки. Окрім цього, на сьогодні на фінансовому ринку країни обертаються різні фінансові інструменти, які є доступними для населення. Так, стратегії споживання, заощадження, позик у неокласичній теорії розглядалися на основі рішень індивіду, виходячи із його пріоритетів, бажань та функції корисності. На сьогодні дослідження щодо пояснення економічних, фінансових рішень теоретично обґрунтовується на основі аналізу поведінки домогосподарств. Очевидно, що фінансові та економічні рішення приймаються домогосподарствами на основі їх соціально-демографічних, освітніх та інших характеристик, фазами макроекономічних циклів, які впливають на формування різних траєкторій їхньої поведінки.

Посилення кризових явищ в економіці країни, які зумовлені глобальними фінансовими кризами, що проявляється волатильністю на ресурсних і валютних ринках, пандемією Covid-19, війною на Сході, погіршенням макроекономічного стану, негативно позначається на матеріальному добробуті населення в цілому.

У більшості досліджень рівень доходів населення розглядається з позиції його впливу на економічне зростання, рівень бідності та соціальної напруги [1, 2]. Очевидно, що нерівність членів суспільства не обмежується лише нерівністю за рівнем доходу на душу населення, оскільки грошові доходи визначають рівень життя людей, мотивацію їх ощадно-інвестиційну діяльність, від чого залежить соціальна стабільність в країні, що вимагає використання різних джерел інформації як на рівні Державної служби статистики, так й власних спостережень та опитувань населення.

Це пояснюється тим, що населення у процесі життєдіяльності формує стратегії фінансової поведінки, які сприяють підвищенню рівня та якості життя, тому вивчення різних аспектів фінансової поведінки, виявлення особливостей її формування є актуальним та потребує обґрунтування складових інформаційного забезпечення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Економічні засади фінансової поведінки домогосподарств були сформовані у працях класиків економічної науки Г. Беккер, Е. Бем-Баверк, Л. Вальрас, Дж. К. Гелбрейт, У. Джевонс, Д. Канеман, Б. Кларк, Дж. Локк, Н. Макіавеллі, Дж. К. Менгер, Ф. Модільяні, С. Мілль, А. Пігу, А. Тверські.

Суттєвий внесок у становлення і розвиток теоретико-концептуальних засад обґрунтування сучасних моделей фінансової поведінки населення відображено у наукових працях таких вітчизняних дослідників: А. Вдовиченко, В. Дорош, О. Драган, Т. Єфременко, М. Іващенко, М. Касьян, Т. Кізима, О. Ковтун, Ю. Куликов, В. Леонов, І. Ломачинська, В. М'яленко, А. Незнамова, О. Резнікова, Н. Слав'янська, О. Шаманська, С. Юрій та ін. Однак, результати наукових досліджень направлені на формування цілісної інформаційно-аналітичної системи забезпечення досліджень фінансової поведінки населення потребують подальшого вивчення.

Метою дослідження є узагальнення теоретичних підходів до формування інформаційно-аналітичного забезпечення дослідження фінансової поведінки

домогосподарств та розробки практичних рекомендацій щодо його удосконалення.

Методика досліджень. При проведенні дослідження використано відповідну систему методів дослідження: монографічний – при формулюванні мети та висновків дослідження, результати якого знайшли відображення в статті. Метод теоретичного узагальнення зарубіжних та вітчизняних науковців використано при здійсненні критичного аналізу існуючих підходів до формування складових інформаційного забезпечення вивчення фінансової поведінки домогосподарств. При систематизації джерел формування інформації щодо доходів та витрат домогосподарств населення та узагальненні висновків використано загальнонаукові методи пізнання, такі як аналіз та синтез, індукція та дедукція, системний комплексний підхід.

Результати досліджень. Основою формування показників фінансової поведінки домогосподарств є статистичне спостереження. Більшість теорій фінансової поведінки, закономірності яких були перевірені емпірично, спираються на результати проведених статистичних спостережень. До їх числа відносяться праці Дж. Кейнса, М. Фрідмана, Ф. Модільяні та інших, які вважали, що статистика є основою економічного моделювання, оскільки наближає економіку до природничих наук, де робляться висновки на основі спостереження об'єкта дослідження, і передбачають його поведінку на основі аналізу масових явищ і процесів [3].

Узагальнення наукової літератури дозволило встановити, що фінансова поведінка – це цілеорієнтована діяльність домогосподарств або індивідів, спрямована на залучення та використання фінансових ресурсів та передбачає вибір альтернатив на основі суб'єктивних вигід, яка складається із психологічних (монетарні установки, схильність до ризику, ступінь раціональності (ірраціональності) суб'єкта), соціальних (довіра фінансовим інститутам, загальноприйняті стандарти (стереотипи) фінансової поведінки, рівень фінансової культури у країні, споживчі очікування) та економічних (рівень фінансової грамотності, минулий досвід взаємодії з фінансовою індустрією, рівень економічної активності) факторів [4–6].

Однак для використання різних способів і прийомів статистичної методології до перевірки теоретичних обґрунтувань різних аспектів фінансової поведінки необхідно сформулювати всебічну та достовірну інформацію, яка забезпечить детальну характеристику статистичного об'єкта, що вивчається, в реальних умовах місця і часу. Все це передбачає організацію етапів збирання статистичної інформації та її первинну обробку, зведення і групування результатів спостереження в певні сукупності, узагальнення і аналіз одержаних вихідних даних. Ці дані повинні відповідати сукупності вимог, серед яких слід виділити такі: повнота і практична цінність статистичних даних; достовірність і точність даних; їх співставність та однотипність.

Отже, статистичне спостереження є інформаційною основою дослідження фінансової поведінки населення, від того наскільки дослідження детально

спостереження буде організованим, залежить правильність та достовірність одержаних на його основі теоретичних і практичних висновків.

Складність емпіричного дослідження фінансової поведінки полягає у частковому представленні даних офіційної статистики, які стосуються даного аспекту життя населення. Існують вибіркові обстеження, які проводяться комерційними і не комерційними організаціями, які не завжди відповідають цілям дослідження в цій області та характеризують поведінку населення в цілому по країні, або за окремими населеними пунктами і регіонами. До того не завжди одержані дані таких досліджень знаходяться у відкритому доступі. В цьому полягає проблема одержання точних і достовірних даних, які репрезентують поведінку окремих індивідів та домашніх господарств.

Зазначимо, що наявна у вільному доступі даних як по домогосподарствам, так й за індивідуумами представляють населення країни та дають інформацію про структуру доходів і витрат, матеріальний добробут, інвестиційну поведінку, структурі зайнятості, міграції, стану здоров'я і структурі харчування, про планування сім'ї та освіти, про систему цінностей [7].

Однак, перелічених вище статистичних даних не завжди достатньо для проведення досліджень щодо фінансової поведінки населення. Так, при вивченні поведінки населення на регіональному рівні необхідно проводити локальні дослідження з метою формування відповідної інформаційної бази. Окрім цього наявні опитувальники державної служби статистики містять питання, які не завжди відповідають поставленим завданням дослідження. Очевидно, що при вивченні фінансової поведінки населення інтерес представляють не лише результати прийнятих рішень про витрачання грошових коштів, але про мотиви і соціальних установках, визначити які не є можливим за даними державної статистики.

Встановлено, що сучасною міжнародною статистикою практиці питання доходу окремих типів домогосподарств вивчаються із застосуванням різних джерел даних: реєстрів населення, окремих вибірових опитувань або багатоцільових обстежень домогосподарств. Крім того, показники доходів населення також досліджуються в системі національних рахунків. Зазначимо, що в Україні вивчення питань доходів здійснюється як у системі національних рахунків, так і на основі комплексного вибіркового обстеження умов життя домогосподарств (ОУЖД), що було запроваджено на виконання постанови Кабінету Міністрів України від 2 листопада 1998 р. № 1725 «Про проведення обстеження умов життя у домогосподарствах».

У країнах Європейського Союзу одним з основних інформаційних джерел таких статистичних даних є обстеження доходів і умов життя населення (The EU-Statistics on Income and Living Conditions (EU-SILC)). Це обстеження було впроваджено відповідно до базового регламенту (Regulation (EC) No 1177/2003 of the European Parliament and of the Council), підписаного Радою Європи та Європейським парламентом у червні 2003 року [8].

Важливим чинником, що вплинув на проведення обстеження доходів і витрат домогосподарств, у тому числі сільських, є визначення кількості та

вартості спожитих продуктів харчування, які надійшли від особистих селянських господарств, величину доходів від його ведення, а також обсяги натуральних і грошових потоків, які відображають неформальні зв'язки між домогосподарствами. Саме за допомогою аналізованого статистичного дослідження важливо показати роль і місце сільської неформальної економіки в загальнонаціональному багатстві країни – тобто на макрорівні, на мікро – в сукупних ресурсах.

Відомо, що натуральне сільське господарство тривалий час було основною частиною неринкового виробництва домашніх господарств. Так, Д. Блейдз у 1975 р. зробив огляд оцінок національних рахунків 70 країн, що розвиваються, – Африки, Азії і Латинської Америки і показав, що фактично всі включали натуральне виробництво сільськогосподарських культур і худоби в свої рахунки, і що понад 70 % також включали натуральне рибальство та лісове господарство [10]. Натуральне сільське господарство зазвичай виключається з обстежень неформального сектору не тільки тому, що вони мають тенденцію не охоплювати сільське господарство, але й тому, що вони виключають підприємства, які займаються тільки неринковою діяльністю.

На сьогодні серед науковців ведеться дискусія про підходи до збору даних та їх оцінки щодо об'єктивності в окремих країнах. По-перше, у країнах, що розвиваються, натуральне сільське господарство займало далеко не останнє місце кілька десятиліть тому, але кількість фермерів, які займаються натуральним сільським господарством, меншає. У найбільш загальних ситуаціях, і це не обмежується лише країнами, що розвиваються, фермери зберігають частину своєї продукції для власного споживання, а іншу частину продають. Однак дедалі частіше фермери змушені продавати вирощений урожай під час його збору і знову робити закупівлі тоді, коли це їм необхідно. Частина врожаю, залишена для власного споживання, зазвичай оцінюється в національних рахунках з використанням відповідних коефіцієнтів. Дані про виробництво в цілому розраховують за результатами обстежень сільськогосподарського виробництва, які ґрунтуються на вимірі посівних площ і врожайності основних культур, а відповідні частки реалізованої продукції та продукції, яка знаходиться на зберіганні, розраховують на основі відповідей, отриманих в ході обстежень сільськогосподарського виробництва або обстежень доходів і витрат сільських домогосподарств [10].

По-друге, у країнах з перехідною економікою садові ділянки відіграють важливу роль у споживанні домашніми господарствами вирощеної на них продукції. Так, в Україні понад 90 % оціненої продукції сільських домашніх господарств використовується для власного споживання [11]. Очевидно, що визначення обсягів виробленої продукції ОСГ для власного споживання вимагає проведення спеціальних додаткових обстежень або включення додаткових питань при проведенні обстежень домашніх господарств, особливо в тих випадках, коли виробництво продукції є вторинною діяльністю членів сільських домогосподарств. Вважаємо, що оцінка сільськогосподарської продукції, яка використовується для власного споживання, повинна здійснюватися на основі

ринкових цінах, які зафіксовані в закладах роздрібно́ї торгівлі та на роздрібних продовольчих ринках.

На основі Методики розрахунків показників доходів та ресурсів домогосподарств вартість спожитої продукції, отриманої від особистого підсобного господарства та самозаготівель – це вартість спожитих харчових продуктів і напоїв, вироблених в особистому підсобному господарстві домогосподарства та отриманих від самозаготівель [12]. При розрахунку цієї статті доходу виключають поточні матеріальні витрати на виробництво продукції, отриманої від ведення особистого підсобного господарства. До цього показника також включається вартість отриманих продуктів харчування, алкогольних напоїв та тютюнових виробів, подарованих родичами й іншими особами, а також вартість спожитих продуктів, отриманих у порядку самозаготівель.

Отже, відмінність вітчизняної практики від європейського підходу щодо оцінки величини продукції, виробленої для власного споживання, полягає в тому, що до складу цього показника включено, окрім вартості спожитих харчових продуктів та напоїв, вироблених в особистому підсобному господарстві, також вартість продукції, отриманої від ведення особистого підсобного господарства, яка була подарована родичам та іншим особам, а також оцінка вартості продукції, отриманої від самозаготівель.

Важливо зазначити, що також спостерігається різниця у визначенні доходів від продажу сільськогосподарської продукції, виробленої в особистому підсобному господарстві, та отриманої домогосподарством у порядку самозаготівель. Так, за європейським підходом, цей показник характеризується двома індикаторами доходу від індивідуальної трудової діяльності: валові грошові прибутки або втрати від індивідуальної трудової діяльності (у т. ч. роялті); вартість товарів, вироблених для власного споживання.

Очевидно, що оцінку на основі ринкових цінах простіше визначити відносно вироблених домашніми господарствами продуктів, крім перероблених сільськогосподарських продуктів, про яких інформація може бути відсутня. У даному випадку доцільно робити розрахунки непрямым шляхом за допомогою таблиць доходів та їх використання. Таке рішення відповідає системі національних рахунків, прийнятих у 1993 р., оскільки продукти переробки споживаються протягом тривалого часу, тому їх можна вважати продуктами обробки, виробництво і споживання яких виходять за межі приготування і споживання страви.

Вважаємо, що по більшій частині видів виробництва продукції для власного кінцевого використання домашніми господарствами сільських районів достовірні дані можна отримати тільки шляхом прямих обстежень їх споживання. Очевидно, що з метою точної оцінки натурального виробництва харчових продуктів всі використовувані продукти повинні бути зважені, а їх походження має бути встановлено на момент приготування їжі. Оскільки структура споживання зазвичай змінюється від одного регіону до іншого, а також від сезону до сезону, слід використовувати вибірку домашніх господарств для всієї країни з

проведенням опитування на основі однакового поділу по періодах упродовж року. Такі обстеження потребують досить великої кількості інтерв'юерів і контролерів; також досить значними можуть бути витрати на транспорт, обробку даних та інші адміністративні витрати. У зв'язку із цим країни, де переважає натуральне виробництво, найменш спроможні проводити такі великомасштабні опитування домашніх господарств. Однак такі обстеження дають змогу сформувавши основу для оцінки здебільшого продукції натурального виробництва, і їх слід проводити кожні десять років. Очевидно, що без розроблення програми регулярних обстежень сільських домашніх господарств не можна відчутно підвищити достовірність оцінок натурального виробництва.

Невирішеним питанням є визначення ролі та місця особистих селянських господарств у продовольчому забезпеченні країни, а саме розрахунок величини обсягів виробництва продукції тваринництва і рослинництва. Встановлено, що у період збирання врожаю для визначення обсягів виробництва сільськогосподарських культур у господарствах населення формуються такі види інформації: за зведеними даними вибіркового обстеження сільськогосподарської діяльності домогосподарств у сільській місцевості (ф. № 01-СГН і № 02-СГН) визначається розмір посівної площі сільськогосподарської культури; розмір зібраної площі сільськогосподарської культури; частка зібраної площі сільськогосподарської культури у посівній площі; урожайність сільськогосподарської культури та багаторічних насаджень; загальна зібрана площа сільськогосподарської культури визначається як добуток частки зібраної площі сільськогосподарської культури в її посівній площі та фактичного розміру посівної площі цієї культури за зведеними даними державного статистичного спостереження за формою № 4-сг (річна) за звітний рік. При визначенні обсягів виробництва овочевих і плодоягідних культур (беручи до уваги, що продукція цих культур збирається вибірково, включаючи частковий збір до і після масового збирання, а зібрана площа визначається лише тоді, коли збирання закінчене повністю), частка зібраних площ у господарствах населення визначається на основі середніх даних спостережень за попередні роки. Після аналізу зведених даних вибіркового обстеження сільськогосподарської діяльності домогосподарств у сільській місцевості (ф. № 02-СГН) культури розподіляють за періодами збирання (помісячно), тобто з червня до листопада.

Оскільки площа посіву сільськогосподарських культур у господарствах населення, як правило, є водночас і збіраною (якщо відсутня інформація щодо загибелі чи трансформації площ), розрахунок розміру зібраної площі кожної окремої овочевої культури та загальний розмір площ під овочами (у цілому та за місяцями) здійснюється за зведеними даними вибіркового обстеження сільськогосподарської діяльності домогосподарств у сільській місцевості за формою № 01-СГН. Якщо (згідно із розподілом) збирання овочевої культури відбувалось тільки в червні, її посівна площа є водночас збіраною площею. Якщо збирання культури продовжувалося протягом двох місяців, її посівна площа умовно розподіляється (порівну або пропорційно

зведеним даним вибіркового обстеження сільськогосподарської діяльності домогосподарств у сільській місцевості) [13].

Визначення обсягів виробництва (валових зборів) овочевих культур у господарствах населення здійснюється за такою схемою: за зведеними даними вибіркового обстеження сільськогосподарської діяльності домогосподарств у сільській місцевості (ф. № 02-СГН) визначається: обсяг виробництва (валовий збір) усіх овочевих культур як сума обсягу зібраної продукції за кожною овочевою культурою; урожайність овочевих культур як співвідношення обсягу одержаної продукції овочевих культур та розрахованої зібраної площі; частка зібраної площі за овочевими культурами; зібрана площа овочевих культур по регіону в цілому визначається за зведеними даними форми № 4-сг (річна) за відповідними формулами або шляхом умовного розподілу посівної площі овочевих культур за періодами збирання; загальний обсяг валового збору овочевих культур розраховується як добуток визначеної врожайності та зібраної площі в господарствах населення регіону.

Розрахунок валового збору сільськогосподарської культури за відсутності або недостатньої кількості даних у вибірковій сукупності обстеження сільськогосподарської діяльності домогосподарств у сільській місцевості можна проводити на основі використання даних за природно-сільськогосподарською територією, до якої район належить.

Для забезпечення повноти охоплення статистичного явища згідно з Методикою проведення розрахунків основних статистичних показників виробництва продукції тваринництва по підприємствах та господарствах населення (одиниці сектору S. 14 «Домашні господарства» відповідно до КІСЕ) в цілому по регіону щомісячно та за рік у цілому здійснюється оцінка таких показників: кількість великої рогатої худоби, у т.ч. корів; свиней; овець та кіз; птиці свійської; жива маса сільськогосподарських тварин, реалізованих на забій; обсяг виробництва (валовий надій) молока; кількість одержаних яєць від птиці свійської; обсяг виробництва (валовий настриг) вовни.

При здійсненні оцінки цих показників використовуються зведені дані ДСС щодо сільськогосподарської діяльності населення в сільській місцевості, ДСС щодо об'єктів господарського обліку та ДСС «Обстеження умов життя домогосподарств» у домогосподарствах міських населених пунктів [14]. За результатами обробки ДСС показники формуються за місцем утримання сільськогосподарських тварин.

На основі використання зведених даних ДСС щодо сільськогосподарської діяльності населення у сільській місцевості, ДСС щодо площ, валових зборів і врожайності сільськогосподарських культур та ДСС «Обстеження умов життя домогосподарств» у домогосподарствах міських населених пунктів, згідно з Методикою проведення розрахунків показників забезпеченості кормами сільськогосподарських тварин, Держстат здійснює розрахунок обсягів витрат кормів на годівлю сільськогосподарських тварин за категоріями господарств у цілому по країні.

При проведенні дослідження оцінки виробництва продукції тваринництва було встановлено, що основний недолік чинної методики – це використання

при розрахунках поголів'я сільськогосподарських тварин помісячно, для обсягів виробництва і забою використовуються фіксовані коефіцієнти. Вони можуть відображати довгострокові тенденції, але при цьому не враховують короткострокові зміни, які можуть бути досить істотними.

Зазначимо, що показники продуктивності сільськогосподарських тварин визначаються базуючись на даних обстежень сільських домогосподарств, які здійснюють сільськогосподарську діяльність розрахунковим способом, що також вносить певний суб'єктивізм у величину значень цих показників.

Важливим джерелом формування інформації про діяльність особистих селянських господарств є сільськогосподарський перепис, який повинен проводитися відповідно до директив ФАО ООН (Продовольча і сільськогосподарська організація ООН) у країнах світу кожні 10 років. Однак через відсутність фінансового забезпечення в Україні не було проведено упродовж майже 30 років існування держави жодного сільськогосподарського перепису.

Важливим аспектом сільськогосподарського перепису є збір відомостей про дотримання мінімальних стандартів у різних країнах стосовно інфраструктурного облаштування сільських поселень низового адміністративно-територіального рівня, що забезпечують доступ сільських домогосподарств до ринків ресурсів і збуту, базових соціальних послуг. Так, у програму обстежень в межах окремого переписного листа включено понад 30 позицій, сформованих за такими тематичними блоками: географічне положення сільського поселення чи населеного пункту; соціально-економічні умови; інфраструктурне облаштування (з точки зору забезпечення життєдіяльності та економічної діяльності сільських домогосподарств); програми сільського розвитку [15].

Аналіз наведених вище форм статичної інформації забезпечує ширший спектр інформації про діяльність господарств населення. Однак така інформація не дає змоги розраховувати вартісні показники діяльності домогосподарств як у цілому по господарству, так і по окремих видах сільськогосподарської продукції, що виробляється в особистому селянському господарстві. У наведених формах відсутня інформація про вартість платних послуг, які надають сторонні особи під час обробітку земельної ділянки, кількість праці, яка затрачається на виробництво певного виду сільськогосподарської продукції і т. ін. Очевидно, що без проведення таких розрахунків немає можливості робити висновок про прибутковість чи збитковість виробництва сільськогосподарської продукції в ОСГ, а також в цілому фінансову поведінку населення.

Безперечно статистичні дані, які формуються Державною службою статистики є важливими для дослідження економічної поведінки домогосподарств. Водночас, при вивченні фінансової поведінки населення необхідно формувати дані про число членів і гендерну структуру домогосподарства, число неповнолітніх дітей і пенсіонерів, демографічний склад, тип поселення, а також співвідношення грошових і витрат. Саме тому при проведенні спеціальних досліджень щодо вивчення фінансової поведінки

населення у якості індикатора добробуту домогосподарств доцільно використовувати дані, які одержуються на основі індивідуального та домогосподарського опитування, і включають у себе такі індикатори: сума натуральних надходжень і пільг роботодавця (оплати страховки); грошові ресурси – сума позик та витрачених заощаджень; грошові доходи. До суми позик та витрачених заощаджень необхідно включити: витрати заощаджень, продаж дорогоцінностей, накопиченої валюти; продаж акцій та інших цінних паперів; сума кредиту, взятого в поточному році; сума позики у приватних осіб упродовж року.

До грошових доходів слід віднести наступні компоненти: доходи від продажу продукції із особистого підсобного господарства; оплата праці, соціальні трансферти (пенсії, виплати з безробіття, виплати на дітей), стипендії, субсидії і доплати, пільги (податкові відшкодування на освіту, матеріальна соціальна допомога (крім пенсій і дитячі виплати), субсидії на оплату житла та комунальних послуг; приватні трансферти (аліменти, безоплатна допомога інших людей, безоплатна допомога від організацій); інші доходи (гроші від повернення боргів, виплати по страховкам, від продажу особистого майна, від здачі в оренду особистого майна, від вкладення капіталу у вигляді процентів за вкладами; від акцій та інших цінних паперів і т.п.); рівень життя людей, мотивацію їх діяльності, від них залежить соціальна згуртованість населення.

Вважаємо, що у якості індикатора споживання домогосподарств на основі інформації, яка повинна бути включеною у опитувальник, можна сформувати показник грошових витрат та заощаджень повинна включати такі індикатори: споживчі витрати (за рік), в тому числі: продукти харчування і безалкогольні напої; алкоголь і тютюнові вироби; одяг та взуття (для дітей та дорослих, а також послуги з ремонту і пошиття одягу та взуття); житлові послуги, вода, газ та інші види палива (квартплата за комунальні послуги; дрова, вугілля, балонний газ і т.д.); предмети домашнього побуту, побутова техніка та товари для повсякденного догляду за будинком (послуги майстерень з ремонту; предмети домашньої обстановки (меблі, килими і т.д.); побутова техніка; побутова хімія; послуги пральні, хімчистки, лазні, перукарні, а також індивідуальні витрати на репетиторів (за класифікацією індивідуального споживання COICOP (Classification Of Individual Consumption By Purpose), витрати на репетиторів прирівнюються до витрат на нянь, і відносяться до уходу за домом, а не до освіти); охорона здоров'я (доцільно розраховувати індивідуальні показники витрат, які прирівнюються до показників витрат домогосподарства. Індивідуальні показники включають у перерахунку у рік витрати на офіційну та неофіційну оплату амбулаторної допомоги, витрати на ліки і вітаміни для лікування в домашніх умовах, витрати пов'язані із перебуванням у лікарнях (офіційні та неофіційні), в тому числі за ліки і перев'язувальні матеріали, витрати на стоматологічні послуги (офіційні та неофіційні); витрати, пов'язані із профілактичним обстеженням, сплачені у касу та в руки; оплати за викликом швидкої допомоги (офіційні та неофіційні); транспорт (витрати на придбання автомобіля або мікроавтобуса; моторолера і т.п.; палива для заправки автотранспорту; послуги з ремонту автомобіля та інших

транспортних засобів (в т.ч. придбання запчастин); послуги громадського транспорту (міського та міжміського); зв'язок (поштово-телеграфні послуги зв'язку, послуги мобільного, стільникового зв'язку; Інтернет, витрати на кабельне та супутникове телебачення; Інтернет; купівля мобільного телефону); організація відпочинку та культурні заходи (витрати на придбання спортінвентаря, культтоварів; придбання путівок у санаторії та ін.; послуги організацій культури), витрати на друковану продукцію (книги, підручники і т.д.); витрати на додаткові заняття спортом і творчого мистецтва дорослих і дітей); освіта (оплата навчання, сума грошових і не грошових подарунків викладачам і не грошових подарунків викладачам і співробітникам освітніх закладів); готелі, кафе і ресторани (витрати на харчування поза домом); інші товари та послуги (послуги ріелторів, юристів, нотаріусів; ритуальні послуги; засоби особистої гігієни; парфумерія і косметика).

До витрат, які не входять до складу споживчих, у тому числі: витрати на ведення особистого підсобного господарства; купівля нерухомості (гараж; будинок, дача, квартира, земля); податки, збори та інші обов'язкові платежі (погашення кредиту, повернення позик; сплата аліментів; сплата податку на нерухомість, транспорт, членські внески тощо; сплата страхових внесків); допомогу родичам та знайомим (батькам, дітям, бабусям та дідусям, онукам, іншим людям); інші витрати (повернення боргів приватним особам); покупка валюти з метою заощаджень; сума грошей, відданих у борг; заощадження; придбання цінних паперів.

Вважаємо, що запропонована інформаційна база даних про доходи та витрати домогосподарств повинна формуватися на один рік, окремі показники не можна вважати щомісячними. Очевидно, що придбання автомобіля або отримання страхового відшкодування не можуть відбуватися регулярно в одному окремому домогосподарстві, це є епізодичні доходи та витрати. Але існує низка інших статей доходів та витрат у бюджеті домогосподарств, які можна вважати регулярними, оскільки вони пов'язані з повсякденними потребами всіх членів домогосподарств. Саме тому доцільно формувати інформаційну базу даних, яка характеризує регулярні доходи та витрати домогосподарств на поточні потреби.

Висновки. Доведено, що з метою використання різних способів і прийомів статистичної обробки інформації для аналізу фінансової поведінки необхідно сформувати відповідну систему всебічної та достовірної інформації, що характеризує даний аспект життя населення. Дані офіційної статистики не можуть в повній мірі забезпечити детальну характеристику домогосподарств та індивідів за різними аспектами фінансової поведінки, тому виникає необхідність у проведенні вибіркового обстеження, яке дозволить проводити емпіричні дослідження фінансової поведінки.

Узагальнено, що фінансова поведінка це цілеорієнтована діяльність домогосподарств, спрямована на залучення та використання фінансових ресурсів, яка передбачає вибір альтернатив на основі корисності та формується під впливом психологічних, соціальних та економічних факторів. Фінансова поведінка є результатом спільного вибору членами домогосподарства або його головою певних, які базуються на ціннісних орієнтаціях і залежать від існуючих умов

зовнішнього середовища, з одного боку, і внутрішніх передумов (дохід сім'ї, його структура та джерела, число дітей у сім'ї, територія проживання і т. д.) з іншого. Зазначене вимагає формування розгалуженої системи даних про формування доходів та витрат населення, перелік яких може змінюватися залежно від цілей та завдань вивчення фінансової поведінки, масштабу оцінки (в цілому по країні, регіоні, локальній території).

З метою оцінювання вартості сільськогосподарської продукції, що використовується для власного споживання домогосподарством, доцільно використовувати ринкові ціни, які зафіксовані на закладах роздрібною торгівлі та на роздрібних продовольчих ринках. Встановлено, що відмінністю вітчизняної практики від європейського підходу щодо оцінки величини продукції, виробленої для власного споживання, є те, що до складу цього показника включено, окрім вартості спожитих харчових продуктів та напоїв, вироблених в особистому підсобному господарстві домогосподарства, також вартість продукції, отриманої з особистого підсобного господарства, що була подарована родичам та іншим особам, а також оцінка вартості продукції, отриманої від самозаготівель.

Обґрунтовано, що вивчення фінансової поведінки домогосподарств повинно враховувати число членів та гендерну структуру домогосподарства, число неповнолітніх дітей і пенсіонерів, демографічний склад, тип поселення, а також співвідношення грошових доходів і витрат. Запропоновано перелік показників, які доцільно включити до опитувального листа домогосподарств, що характеризують складові доходів та витрат. За такого підходу буде сформовано інформаційна база даних, яка відображає повну інформацію про розмір наявних ресурсів, що включає в себе окрім грошових доходів оцінку натурального споживання із різних джерел, а також сума позик та витрачених заощаджень, а також інформацію про витрати на споживання і заощаджень всередині домогосподарств.

Література

1. Наумова М. А. Диференціація доходів населення України: тенденції і фактори. *Науковий погляд: економіка та управління*. 2018. № 2 (60). С. 130–142.
2. Черенько Л. М. Модель рівня життя в умовах соціально-економічної нестабільності: монографія. К.: Інститут демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи НАН України, 2021. 423 с.
3. Friedman M. A theory of the consumption function. Princeton: Princeton University Press, 1957. pp. 220–239. URL: <https://econpapers.repec.org/bookchap/nbrnberbk/frie57-1.htm>
4. Мельник В. М., Якушик І. Д., Ломачинська І. А., Драган О. О. Формування фінансової поведінки домогосподарств в Україні: монографія. Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2014. 212 с
5. Косточка О. О. Фінансова поведінка домогосподарств України. *Вісник Миколаївського національного університету імені В.О. Сухомлинського*. 2016. Вип. 11. С. 698–701.

6. Дудинець Л. А., Голуб Г. Г., Голуб Р. Р. Фінансова поведінка домогосподарств та її детермінанти. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*. 2019. Вип. 2 (136). С. 42–47.

7. Методологічні положення з організації державного статистичного спостереження щодо чисельності та складу населення. Наказ Державної служби статистики України від 31.12.2019 № 457. URL: chromeextension://efaidnbmnfnkcehdnncihhhccpjhbcgkj/viewer.html?pdfurl=http%3A%2F%2Fwww.ukrstat.gov.ua%2Fnorm_doc%2F2019%2F457%2F457.pdf&clen=228167&chunk=true

8. Commission Regulation (EC) No 1980/2003 of 21 October 2003, implementing Regulation (EC) No 1177/2003 of the European Parliament and of the Council concerning Community statistics on income and living conditions (EU-SILC) as regards definitions and updated definitions. URL: <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/efa1b5aa-beb6-4a42-9bb5-b0aeef4bd847/language-en>

9. Lequiller F., Blades D. Understanding National Accounts. *OECD Publishing*. 2014. 517 p.

10. Ходжаян А., Шиптенко Т. Тіньова економіка як економічна категорія та об'єкт оцінювання. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2014. №11. С. 74–80. URL: <http://dx.doi.org/10.17721/1728-2667.2014/164-11/13>

11. Колесов О. С., Дармограй О. В. Особисті господарства населення як визначальний чинник забезпечення споживчих потреб на ринку продовольства. *Збірник наукових праць ВНАУ. Серія: Економічні науки*. 2012. №1. С. 217–224.

12. Методика розрахунків показників доходів та ресурсів домогосподарств (зі змінами, затвердженими наказом Державної служби статистики України від 23.12.2019 № 433. URL: chromeextension://efaidnbmnfnkcehdnncihhhccpjhbcgkj/viewer.html?pdfurl=http%3A%2F%2Fwww.ukrstat.gov.ua%2Fnorm_doc%2F2019%2F433%2Fmetod_pol_doch.pdf&clen=815513&chunk=true

13. Методика проведення розрахунків основних статистичних показників виробництва продукції рослинництва, затверджена наказом Держстату від 21 липня 2017 року № 194. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0363832-14#Text>

14. Методика проведення розрахунків основних статистичних показників виробництва продукції тваринництва, затверджена наказом Держстату від 22 листопада 2016 року № 220. URL: http://ukrstat.gov.ua/metod_polog/metod_doc/2019/149/149_2019.htm

15. Корбут Л. С. Мировой опыт проведения сельскохозяйственных переписей по программе ФАО ООН раунда 2010 года. URL: <http://www.viapi.ru/download/2013/135930.pdf>

References

1. Naumova, M. A. (2018). Differentiation of incomes of the population of Ukraine: tendencies and factors. *Scientific view: economics and management*, 2018, no. 2 (60), pp. 130–142.
2. Cherenko, L. M. (2021). Model of living standards in terms of socio-economic instability: a monograph. Kyiv: Institute of Demography and Social Research Birds of the National Academy of Sciences of Ukraine, 2021. 423 p.
3. Friedman, M. A. (1957). Theory of the consumption function, *Princeton: Princeton University Press*, 1957. pp. 220–239. URL: <https://econpapers.repec.org/bookchap/nbrnberbk/frie57-1.htm>
4. Melnyk, V. M., Yakushik, I. D., Lomachynska, I. A., Dragan, O. O. (2014). *Formation of financial behavior of households in Ukraine*. Kherson: *Helvetica Publishing House*, 2014. 212 p
5. Kostochka, O. O. (2016). Financial behavior of Ukrainian households. *Bulletin of Mykolayiv National University V. O. Sukhomlinsky*, 2016, no. 11, pp. 698–701.
6. Dudinets, L. A., Golub, G. G., Golub, R. R. (2019). Financial behavior of households and its determinants. *Socio-economic problems of the modern period of Ukraine*, 2019, Iss. 2 (136), pp. 42–47.
7. Methodological provisions on the organization of state statistical observation on the number and composition of the population. Order of the State Statistics Service of Ukraine dated 31.12.2019 № 457. URL: chromeextension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/viewer.html? Pdfurl = http% 3A% 2F% 2Fwww.ukrstat.gov.ua% 2Fnorm_doc% 2F2019% 2F457% 228167 & chunk = true
8. Commission Regulation (EC) No 1980/2003 of 21 October 2003, implementing Regulation (EC) No 1177/2003 of the European Parliament and of the Council concerning Community statistics on income and living conditions (EU-SILC) as regards definitions and updated definitions. URL: <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/efa1b5aa-beb6-4a42-9bb5-b0aeef4bd847/language-en>
9. Lequiller, F., Blades D. (2014). *Understanding National Accounts*. OECD Publishing, 2014. 517 p.
10. Khodjayan, A., Shiptenko, T. (2014). Shadow economy as an economic category and object of evaluation. *Bulletin of the Taras Shevchenko National University*, 2014, no. 11, pp. 74–80. URL: <http://dx.doi.org/10.17721/1728-2667.2014/164-11/13>
11. Kolesov, O. S. (2012). Personal economy of the population as a determining factor in ensuring consumer needs in the food market. *Collection of scientific works of VNAU. Series: Economic Sciences*, 2012, no. 1, pp. 217–224.
12. Methodology for calculating indicators of income and resources of households (as amended by the order of the State Statistics Service of Ukraine dated 23.12.2019 № 433. URL: chromeextension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/viewer.html? Pdfurl = http% 3A% 2F% 2Fwww.ukrstat.gov.ua% 2Fnorm_doc% 2F2019% 2F433

2Fwww.gov.ua% 2Fnorm_doc% 2F2019% 2F433% 2Fmetod_pol_doch.pdf & clen = 815513 & chunk = trueb

13. *Methodology for calculating the main statistical indicators of crop production, approved by the order of the State Statistics Committee of July 21, 2017 № 194.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0363832-14#Text>

14. *Methodology for calculating the main statistical indicators of livestock production, approved by the order of the State Statistics Committee of November 22, 2016 № 220.* URL: http://ukrstat.gov.ua/metod_polog/metod_doc/2019/149/149_2019.htm

15. Korbut, L. S. (2010). World experience of conducting agricultural censuses under the UN FAO program of the 2010 round. URL: <http://www.viapi.ru/download/2013/135930.pdf>

Аннотация

Варченко О. М., Паска И. Н., Артимонова И. В., Драган О. А. Информационное обеспечение исследований финансового поведения домохозяйств

В статье обоснована необходимость формирования соответствующего информационного обеспечения для изучения финансового поведения населения, что обусловлено отсутствием данных официальной статистики. Существующие выборочные исследования, проведенные исследовательскими группами не всегда соответствуют целям данного исследования, в большинстве не находятся в открытом доступе.

Аргументировано, что на сегодняшний день существуют трудности в получении точных и достоверных данных, представляющих поведение отдельных индивидов и домохозяйств. Официальная статистика формирует базы данных о домохозяйствах в разрезе доходов и расходов, материальном благосостоянии, инвестиционном поведении, структуре занятости, миграции, состоянии здоровья и структуре питания, образовании и других показателях

Определено, что при изучении финансового поведения населения целесообразно установить не только результаты принятых решений об израсходовании денежных средств, но и мотивах. Систематизированы составляющие источники информации об особенностях формирования доходов и расходов крестьянскими домохозяйствами и разработаны предложения по их усовершенствованию с учетом зарубежной практики.

Установлено, что существует отличие отечественной практики от европейского подхода к оценке величины продукции, производимой для собственного потребления, является то, что в состав этого показателя включено, кроме стоимости потребленных пищевых продуктов и напитков, произведенных в личном подсобном хозяйстве домохозяйства, также стоимость продукции, что была подарена родственникам и другим лицам.

Обосновано, что для формирования системы информационного обеспечения изучения финансового поведения домохозяйств целесообразно проводить специальное обследование, которое должно сформировать показатели имеющихся ресурсов и денежных затрат и сбережений. Установлено, что при таком подходе будет сформирована информационная база данных, отражающая полную информацию о размере имеющихся

ресурсов, которая включает в себя кроме денежных доходов оценку натурального потребления из разных источников, а также сумму займов и израсходованных сбережений, информацию о расходах на потребление. и сбережений внутри домохозяйств.

Ключевые слова: информационное обеспечение, финансовое поведение, домохозяйства, крестьянские домохозяйства, доходы, расходы.

Annotation

Varchenko O. M., Paska I. M., Artimonova I. V., Drahan O. O.

Information support for research of financial behavior of households

The article substantiates the need for the formation of appropriate information support for the study of financial behavior of the population, due to the lack of official statistics. Existing sample surveys conducted by research teams do not always meet the objectives of this study, and most of them are not publicly available.

It is argued that today there are difficulties in obtaining accurate and reliable data that represents the behavior of individuals and households. Official statistics form databases on households in terms of income and expenditure, material well-being, investment behavior, employment structure, migration, health and nutrition structure, education and other indicators

It is determined that when studying the financial behavior of the population, it is advisable to establish not only the results of decisions about spending money, but also the motives. The constituent sources of information on the peculiarities of the formation of income and expenditure by peasant households are systematized and proposals for their improvement are developed taking into account foreign practice.

It is established that there is a difference between the domestic practice and the European approach to estimating the value of products produced for own consumption. was donated to relatives and others.

It is substantiated that in order to form a system of information support for the study of financial behavior of households, it is advisable to conduct a special survey, which should form indicators of available resources and cash expenditures and savings. It is established that this approach will create an information database that displays complete information on the amount of available resources, which includes in addition to cash income estimates of natural consumption from various sources, as well as the amount of loans and savings, as well as information on consumption expenditures and savings within households.

Key words: information support, financial behavior, households, peasant households, income, expenses.